

*Карнаух Анна Анатоліївна,
кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова*

УДК 323.3-053.6:008

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

Розглянуто роль політичної освіти та виховання у процесі формування політичної культури молоді. Визначено, що саме цикл соціально-гуманітарних дисциплін у навчальних закладах реалізує завдання формування системи політичних знань молоді. Наведені основні напрями реформування політичної освіти.

Ключові слова: політична культура, молодь, політична освіта, політична соціалізація.

Рассматривается роль политического образования и воспитания в процессе формирования политической культуры молодежи. Определено, что именно цикл социально-гуманитарных дисциплин в учебных заведениях реализует задание формирования системы политических знаний молодежи. Приведены основные направления реформирования политического образования.

Ключевые слова: политическая культура, молодежь, политическое образование, политическая социализация.

The role of political education and upbringing is considered in the process of forming political culture of young people. Certainly, that exactly cycle of socially humanitarian disciplines in educational establishments realizes the task of forming the political knowledges system of young people. Basic directions of political education reformation are resulted.

Key words: political culture, young people, political education, political socialization

Стан українського суспільства в теперішніх умовах вимагає від кожної людини, зокрема молоді, усвідомленого ставлення до політичних подій, які відбуваються в країні, у світі, уміння дати їм правильну оцінку, оволодіння практичними навичками в громадянському житті. Саме тому політичні знання є об'єктивною необхідністю.

Освітня діяльність є важливим чинником політичної соціалізації молодої людини, тому що саме в освітньому процесі вона здобуває комплексні знання щодо суспільної життєдіяльності.

Наукове опрацювання проблеми формування політичної культури проводиться вченими різних галузей знань. Методологічні проблеми вивчення феномена політичної культури розглядаються в працях зарубіжних та вітчизняних вчених М.Амеліна, А.Арнольдова, М.Блінова, Є.Головахи, А.Демідова, А.Міграняна, Ю.Пахомова, В.Рєбкала, О.Рудакевича, С.Рябова, М.Чурилова та ін.

Різні аспекти питань політичної культури, зокрема політичної освіти та виховання, досліджуються в працях В.Андрущенка, В.Бабкіна, О.Бабкіної, В.Бебика, Н.Гайворонюка, В.Горбатенка, М. Дмитренка, В.Кременя, І.Кресіної, В.Лісового, О.Лузана, І.Мигоровича, М.Михальченка, Л.Нагорної, М.Остапенко, В.Потульницького, В.Рєбкала, Ю.Римаренка, Ф.Рудича, С.Рябова, В.Табачковського, М.Шульги та інших.

Соціальним проблемам освіти та виховання присвячені праці Л.Ази, В.Андрущенка, В.Бакірова, В.Пічи, О.Якуби та багатьох інших.

Різноманітні аспекти ролі молоді України в сучасних суспільних процесах досліджують В.Бебик, В.Боровик, І.Вдовичин, М.Головатий, В.Головенько, О.Корнієвський, Л.Овдієнко, В.Перебенесюк, В.Рєбкало, Н.Черниш, О.Уварова та ін.

Метою статті є з'ясування ролі політичної освіти та виховання у процесі формування політичної культури молоді, специфічної соціально-демографічної групи.

Молодь – це суспільно диференційована соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, соціально-психологічні, теоретико-пізнавальні,

культурно-освітні та інші властивості, що характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення самовиразу її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей [1, с. 221].

Відповідно до Закону України „Про внесення змін до статті 1 Закону України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”” від 23 березня 2004 року верхні вікові межі молодіжного віку були розширені від 14 до 35 років. Отже, молоді люди сьогодні – це досить значна частина населення країни.

Молодь найбільш чутливо сприймає суспільні проблеми та суспільні суперечності, чутливо вловлює тенденції суспільних перемін. Молодому поколінню властивий новий стиль мислення, стиль світосприймання, який істотно відрізняється від стилю мислення попередніх поколінь. Молодь виявляється найбільш готовою і найбільш зацікавленою у сприйнятті нових світоглядних схем.

Але разом з тим молодь не є монолітною групою: молоді люди, що належать до різних суспільних прошарків, живуть у різних регіонах, мають досить істотні відмінності в суспільно-політичних орієнтаціях, у них по-різному виявляється інтерес до політики. Особливості ідейно-політичних уподобань молоді відображаються на її електоральних орієнтаціях і, як наслідок – на електоральній поведінці, підтримці на виборах різних політичних сил.

Інтерес до політичного життя зростає в процесі політичної соціалізації молодих людей, інтерес до політики також істотно зростає з підвищенням освітнього рівня молодих людей.

Під політичною соціалізацією розуміємо засвоєння особою певного соціального і політичного досвіду, нагромадженого суспільством і сконцентрованого в культурних традиціях, цінностях, нормах. Результатом політичної соціалізації є вміння людини орієнтуватися у суспільно-політичному просторі, а також брати участь у розв’язанні соціально-політичних та інших проблем.

Саме освіта є вагомим інструментом ефективного розвитку країни, важливою основою фахового, політичного рівня та процесу духовного формування молодої людини, її світогляду.

Змістом політичної освіти є знання про закономірності соціально-політичного розвитку, про державні і політичні структури та інституції, їхній устрій та функціонування, про демократичні принципи й процедури суспільно-політичної взаємодії. Політична освіта передбачає мінімум необхідного знання, без якого повноцінне громадянство неможливе. Метою політичної освіти, її наслідком постає громадянин демократичної держави, особа, яка здатна сама обирати собі пріоритети у житті, яка усвідомлює цінність людської гідності й сталих суспільних взаємозв’язків та функцій, спроможна їх захищати й відстоювати [2, с. 508]. Проте слід зазначити, що політична освіта має на меті не лише озброїти певним набором знань, вона виконує більш важливе завдання – навчити знаходити потрібну інформацію, яка у майбутньому може бути необхідною для захисту власних прав, інтересів, виконання громадянських функцій.

До системи державної політичної освіти входять шкільні і вузівські політологічні курси, політичні програми державних теле- і радіокомпаній, політичні рубрики газет і журналів. Саме цикл соціально-гуманітарних дисциплін у навчальних закладах тією чи іншою мірою реалізує завдання формування системи політичних знань молоді.

У середній школі України функції політичної освіти підлітків виконують такі дисципліни як „Суспільствознавство”, „Людина і світ”, „Українознавство”, „Народознавство”. Освітня галузь „Суспільствознавство”, що включає в себе усі перелічені дисципліни, розкриває суть і закономірності соціальних явищ і процесів, що відбувалися у процесі історичного розвитку людства загалом і української нації зокрема, формує в учнів здатність аналізувати історичні події та давати їм власні оцінки. Змістовне наповнення галузі спрямовано на засвоєння школярами соціальних і правових норм, формування у них рис патріота-громадянина України. Галузь допомагає учням пізнати ідеї гуманізму, демократичні цінності, ознайомлює з поняттями різних суспільних наук (історії, філософії, соціології, права, економіки тощо). Вона сприяє формуванню у свідомості учнів соціальної картини

світу [3, с. 113].

Значний вплив на формування політичної культури молоді мають такі навчальні дисципліни, як філософія, політологія, соціологія, історії України, правознавство, політична психологія та ін.

Кожна з названих дисциплін має своє окреме конкретне місце і завдання в системі політичної освіти і виховання у навчальних закладах.

Курс філософії вводить молоду людину у коло проблем філософії людини, знайомить з історією і сучасними досягненнями теоретичного мислення в пізнанні закономірностей людського існування й діяльності. Філософські знання, накопичені в цій галузі, складають фундамент існуючих політичних теорій і вчень сучасності.

Варто звернути увагу і на ту обставину, що філософія виконує певні функції щодо особистості, тобто має особистісну значущість. Філософський світогляд особи надає їй більш широку інтелектуальну і поведінкову незалежність від авторитетів, вірувань, забобонів, дає змогу позбутися багатьох ілюзій щодо себе та інших. Навички філософствування забезпечують особі здатність самосвідомо формувати свої відношення і переконання. Вони роблять особу самостійною і самодостатньою. Постійно випробовуючи і критично переглядаючи базові інтелектуальні підстави свого життя, людина стає більш гнучкою та стійкою, здатною постійно переборювати сумніви, вистояти перед безладдям, невизначеністю та хаосом. Інтелектуальна гнучкість і, водночас, стійкість багато в чому сприяють становленню людини як суб'єкта творчості у будь-якій сфері життєдіяльності. Заняття філософією систематизують особистий досвід, формують впорядковану систему знань, цінностей, орієнтирів. Філософія залучає людину до історії думки, знайомить з різними точками зору, що, у свою чергу, сприяє розвитку відкритості, толерантності, людяності [4, с. 19].

Однією з основних галузей філософії, яка досліджує фундаментальні проблеми політики, її найглибші засади і різні прояви, їх причини і наслідки, прагне виявити та пояснити їх взаємозв'язки та зв'язки з іншими суспільними явищами і процесами, є філософія політики [5, с. 691], завданням якої є вивчення сутності, поняття, цінності та значення політики, її ролі в житті людини і суспільства, нації і держави, у долі народів і людства загалом [6, с. 738]. Безумовно, питання про викладання філософії політики у вузах варто чітко обґрунтувати. Слід зазначити, що вивчення філософії політики мало би бути обов'язковим для елітних вищих навчальних закладів, які готують управлінські кадри вищого рівня. Політичну філософію могли б викладати на факультетах права, філософії та майбутнім фахівцям з політології.

Потреби політичного життя сучасного українського суспільства та інтереси України як держави вимагають існування філософії політики як окремої та специфічної сфери філософської рефлексії. Треба зазначити, що у цьому напрямі вже зроблено деякі кроки. Так роботи В.С.Пазенка та М.І.Михальченко свідчать, що процес інституювання політичної філософії в Україні вже розпочався.

Щодо вищої школи, то слід зазначити, що в процесі політичної соціалізації вона має певні переваги: відбувається професійне становлення особистості, формується громадянин, повноцінний суб'єкт суспільно-політичного життя, політик, громадський діяч; встановлено зв'язок теоретичної підготовки з практичною діяльністю; вікові особливості дають студентській молоді юридичне право на політичну діяльність, зокрема право обирати; в межах вищої школи можуть працювати громадсько-політичні організації, до яких може залучатися студентство.

Вища школа має широке поле діяльності для політичної освіти, найбільш поширеною нині у українських вузах дисципліною з політичної освіти є курс політології. І сьогодні вже важко уявити собі вищу освіту без вивчення політології (основ політичної науки), бо без неї неможливе формування у молоді належного рівня політичної культури, норм консенсусних відносин у складних умовах трансформаційних змін.

Теоретичні політичні знання сприяють формуванню певної політичної позиції студента

- емоційного ставлення до політичних явищ та процесів, переконання щодо певних політичних явищ, системи політичних цінностей, схильності до політичної діяльності. Лекційний матеріал дає можливість молоді орієнтуватись як в теоретичних, так і в практичних політичних проблемах, а семінарські заняття сприяють формуванню навичок наукового аналізу. Важливо перед викладом кожної теми чітко формулювати навчальні цілі, бо кожна тема несе інформацію про політичну практику в певній галузі. Повинні використовуватись цифри, таблиці, схеми, в яких розкривається специфіка тих чи інших процесів і явищ. Загальновідомо, що матеріал, який сприймається з цікавістю, засвоюється легше і запам'ятовується надовго. Тому основним завданням політичної освіти є викликати інтерес до вивчення курсу політології, подолати поверхнєве й інколи негативне ставлення до проблем політики. Саме викладання політології повинно бути спрямоване на формування у студентства поваги до демократії, на виховання політичної толерантності, готовності до компромісу та партнерства, прагнення до консенсусу. Ці риси якраз і характеризують демократичну політичну культуру, яку в майбутньому хотілося б бачити у студентів. Політична освіта повинна сприяти тому, щоб індивід не був пасивним об'єктом щодо соціального середовища, а виявляв активність і відносну самостійність, був готовий до соціальних змін і засвоєння нових ідей.

Формування політичної культури молоді, набуття ними політичних знань і навичок політичної поведінки є важливою умовою функціонування політики, насамперед держави, в інтересах суспільства [7, с. 3]. Необхідність політологічних знань в сучасних умовах полягає в тому, щоб оволодіти систематизованими науковими знаннями про політику, які склали б основу їхньої демократичної політичної культури. Такі знання потрібні кожній освіченій людині. Вони сприятимуть формуванню здатності самостійно аналізувати політичні явища і процеси, визначати своє місце в них.

На сучасному етапі склався самостійний науковий напрямок, що досліджує політико-психологічну проблематику та має назву „політична психологія”, яка все ширше визнається однією з найважливіших політологічних дисциплін, що вивчає особливості та стереотипи сприйняття політичних подій, засвоєння політичних цінностей, психологічні якості політичного лідера тощо. Актуальною проблемою, над вирішенням якої працюють сучасні політичні психологи, є насилля й агресія в політиці; з'явилася ціла галузь знань, що отримала назву вайленсологія, яка вивчає природу людської агресивності загалом та її політичні прояви зокрема. Явище, що заслуговує на особливу увагу – політичний конформізм: якщо людина йде голосувати на вибори не через власне переконання в гідностях та чеснотах того чи іншого кандидата, а тому, що так проголосував її знайомий чи родич [8]. Таким чином, політична психологія діагностує й вирішує важливі проблеми політичного життя, ставить актуальні запитання. Саме тому викладання політичної психології у навчальних закладах дасть змогу студентам ознайомитися з її найважливішими теоретичними, методологічними та прикладними аспектами, що допоможе молоді краще зорієнтуватися в причинах та мотиваціях дій акторів політичного життя, питаннях політичної свідомості та політичної культури.

Курс соціології займає в структурі політичного виховання студентської молоді важливе місце. Вивчення соціології дає можливість студентській молоді усвідомити своє місце в соціальній структурі суспільства та функції, які покладаються на цю групу.

Курс історії України у навчальних закладах посідає особливе місце в політичному вихованні студентської молоді і виконує ряд функцій в процесі формування політичної культури. У період становлення незалежної Української держави значно посилився інтерес до вивчення національної історії, традицій, побуту і звичаїв, витоків матеріальної і духовної культури.

Викладання історії України у навчальних закладах дає можливість вивчення студентською молоддю досвіду історичного минулого народу України, закономірностей політичних і соціально – детермінованих процесів, що відбувалися на її території, суті політичних вчень і формування української нації, проблем і перспектив розвитку української державності та особливостей історичного розвитку українських земель у складі різних

державних утворень.

Вивчення курсу історії України допоможе молодій людині всебічно аналізувати історичні процеси, події, та факти, тлумачити їх, робити власні обґрунтовані висновки, висловлювати своє ставлення до історичних подій, державних діячів, а також брати активну участь в громадсько-політичному житті, мати чітку громадянську позицію.

Історичні знання важливі не лише самі по собі, а й тим, до яких переконань вони ведуть, наскільки ці знання сприяють політичному становленню особистості, формуванню її політичної культури.

Необхідними складовими політичного виховання є тісний зв'язок політичної культури і правової свідомості молоді. Вивчаючи „Основи правознавства” молода людина дізнається коли і як з'явилося право, як створюються закони, як формувалася незалежна Українська держава, а головне, за якими законами вона живе нині. Але недостатньо лише вивчити права громадян, знати основи політичного ладу держави, треба навчатися користуватись цими знаннями, коли виникають проблемні або конфліктні ситуації.

Зміст правових знань, які отримують молоді люди у стінах вузу, не повністю відповідають вимогам політичного сьогодення. Поширеним явищем є недостатня зверненість курсів правових знань до вивчення прав людини.

Значний вплив на формування політичної культури майбутніх спеціалістів має вивчення Конституції України. Зрозуміло, що без знання Основного закону держави молода людина не реалізується як спеціаліст і громадянин. Тому актуальним є вивчення курсу Історії і теорії Української Конституції, який розглядає систему становлення та основні стадіальні основи українського конституційного процесу.

Важливість вивчення молодими людьми таких дисциплін, як філософія, політологія, політична психологія, соціологія, історія України, основи правових знань для політичної освіти і виховання очевидні, хоча вимагають оновлення й модернізації.

Політична освіта і виховання у вищому навчальному закладі стануть реальними факторами формування політичної культури майбутніх спеціалістів лише за умови свідомого, творчого ставлення до педагогічної роботи викладачів гуманітарних дисциплін.

Стосовно методів навчання, як слушно зауважує М.А. Остапенко у книзі „Політична культура суспільства”, слід використовувати такі, що розвивають самостійність, активність і гнучкість мислення, формують аналітичні здібності. Серед них дедалі більшої популярності набувають діалогові форми навчання. Такі форми роботи, як лекція-діалог, семінари-дискусії, конференції, ділові ігри, політичні клуби, проблемні групи стимулюють активність, самостійність мислення студентів, критично-аналітичне осмислення політичних подій, виховують толерантне ставлення до іншої позиції, підвищують культуру спілкування [9, с. 51].

Сьогодні в більшості навчальних закладів позааудиторна виховна робота фактично звелась до проведення деяких культурно-просвітницьких заходів. Щодо політичного виховання стан справ ще бідніший. Необхідно відродити такі форми роботи, як дискусійні клуби, студентські політичні театри, зустрічі з відомими політиками-професіоналами і таке ін. Добровільність цих заходів, наповнення новим змістом і демократична спрямованість, дасть можливість студентам через участь у них реалізувати на практиці інформаційно-пізнавальну, світоглядну, комунікативну функції політичної культури.

Підсумовуючи, слід зазначити, що політична освіта та виховання є вагомим чинником формування політичної культури молоді; освіта без виховання не здатна сформувати повноцінного професіонала й громадянина; основним завданням політичного виховання є закріплення в політичній свідомості і поведінці людини домінуючі в певній системі політичні цінності, норми, орієнтації і зразки, формування певного типу політичної культури; основними напрямками реформування політичної освіти є рівень професійної підготовки викладачів, якість освітніх програм, методика навчання, ставлення студентів до навчання (мотивація навчання), навчальна література, технічні засоби навчання; на вчителів і викладачів покладається велика відповідальність навчити молодь виробити власну

громадянську позицію, поважати культуру інших народів, а здобути знання, які вони отримують у вищому навчальному закладі істотно впливають на майбутні погляди і політичну поведінку особистості, а отже, і на функціонування політичної системи суспільства в цілому [10, с. 111]. Незважаючи на значення, яке надається вищими навчальними закладами у громадсько-політичному вихованні студентів, соціально-гуманітарні дисципліни мають низький статус. Кількість годин, відведених на їх викладання, як правило, дуже обмежена (одна чи дві години на тиждень). Серйозною перешкодою на шляху політичної освіти й виховання є розрив між теоретичними знаннями і повсякденною соціальною практикою. Формування в Україні державної програми розвитку політичної освіти і виховання сприятиме становленню і розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави, підвищенню її авторитету у світовому співтоваристві.

Політична освіта та виховання як фактор формування політичної культури молоді має не лише надавати політичні знання, але й формувати певні політичні уміння та якості: аналізувати політичні події, дискутувати з різноманітних політичних питань, прислухатися до політичних поглядів інших людей, навчитися поважати опонентів у політичних дискусіях тощо.

Література:

1. Соціологія: Курс лекцій / В.М.Піча, О.М. Семашко, Н.Й.Черниш та ін. За ред. В.М. Пічі. – Львів: Новий світ, 2002. – 312 с.
2. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П.Горбатенко; За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с. – С.691.
3. Дмитренко М.А. Формування політичної культури суспільства в трансформаційний період: Монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – 192 с.
4. Вступ до філософії у конспективному викладі: Навч. посібник / За заг. ред. Г.І. Волинки та Ю.І. Федіва. – К., 1995. – 184 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П.Горбатенко; За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с. – С.691.
6. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – 792 с. – С. 738.
7. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки). – К. – „Либідь”. – 2002. – С. 3.
8. Політична психологія. Навчальний посібник / За ред. С.О.Матвеева. – К.: ЦУЛ, 2003. – 216с.
9. Остапенко М.А. Політична культура суспільства: Навч. посіб. – К. : МАУП, 2008. – 96 с.
10. Дмитренко М.А. Формування політичної культури суспільства в трансформаційний період: Монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – 192 с.